

زیست بوم‌های روستایی

پیمان فلسفی^{۱*}، سید محمود حسینی^۲

^۱ عضو هیئت علمی وزارت جهاد کشاورزی

^۲ دانشیار دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران

* نویسنده مسئول

فلسفی، پ. و م. حسینی. ۱۳۹۰. مطالعه شاخص‌های پایداری مشارکت کشاورزان عضو تشکل‌های تولیدی - صنفی در زیست بوم‌های روستایی. مجله کشاورزی بوم‌شناختی. ۱ (۱): ۸۱-۶۷.

چکیده

امروزه سازماندهی مشارکت کشاورزان در قالب سازمان‌های روستایی و کشاورزی نقش تعیین کننده و سرنوشت‌سازی در فرآیند توسعه پایدار ایفا می‌نماید. بر این اساس نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در یک چارچوب منظم پس از طی مراحل مختلف انگیزش فردی، اجتماعی شدن، انگیزش اجتماعی و مشارکت پایدار جامعه از طریق نهادها، ضامن پایداری در جنبه‌های مختلف زندگیشان تلقی می‌شود و از جایگاهی ویژه برخوردار بوده و بایستی به عنوان یک استراتژی کارآمد در سیاست‌های ترویج کشاورزی و توسعه روستایی مورد توجه قرار گیرد. هدف از این مطالعه بررسی شاخص‌های مشارکت پایدار ۱۳۸ نفر از کشاورزان صاحب نسق و عضو تشکل‌های تولیدی-صنفی موجود در روستاهای حوزه آبریز رودخانه حاجی عرب در دهستان سگزآباد شهرستان بوئین زهرا است. این تحقیق از نوع پیمایش، توصیفی (غیر آزمایشی) و همبستگی بوده، در بررسی و مقایسه میانگین رتبه‌ای گروه‌های مورد مطالعه، از آماره‌های من وایت نی یو (M.W.U) و کروسکال والیس استفاده شده است. با توجه به نتایج حاصل از همبستگی بین متغیرها، بین متغیرهای سن، میزان تحصیلات، میزان اراضی تحت مالکیت، مقدار درآمد سالیانه و میزان مشارکت فکری با میزان مشارکت نهادینه کشاورزان مورد مطالعه رابطه معنی‌داری وجود ندارد. از سوی دیگر از آنجائیکه بین دیدگاه دو گروه مورد مطالعه در مورد میانگین میزان نهادینه شدن مشارکت بر حسب عضویت یا عدم عضویت تشکل‌های تولیدی تفاوت وجود دارد، پیشنهاد می‌شود که اعضای تعاونی تولید، طرح مرتعداری و تعاونی‌های دامداری و مرغداری شناسایی شده از مشارکت آنان در ارتباط با برنامه‌های ترویجی استفاده می‌شود.

واژه های کلیدی: ترویج کشاورزی، مشارکت پایدار کشاورزان، سازمانهای روستایی و کشاورزی

مقدمه

رشد روزافزون جمعیت سبب شده که جهان با تمام وسعتش روز به روز کوچکتر و منابع محدودش لحظه به لحظه به انتها نزدیک‌تر گردد و این در حالی است که به پیشرفت فن‌آوری، بهره برداری حداکثر از این منابع شرایطی را در جهان بوجود آورده که روند تخریبی شدیدی بر منابع کشاورزی و طبیعی حاکم گردد. بر این اساس شناخت حد تحمل بوم‌شناختی منابع برای انسان در هر سیستم به عنوان مدیر و مسئول آن، بحث توسعه پایدار را در جهان ایجاد نموده است. Hosseini-e eraghi (1993) توسعه پایدار را عبارت می‌داند از "مدیریت و حفاظت از منابع پایه و معرفی و بکارگیری پیشرفت‌های تکنولوژیک و ساختار تشکیلاتی که از آن طریق بتوان نیازهای انسان‌ها را برای زمان حال و آینده به طور مستمر و رضایت بخشی تضمین کرد." از سوی دیگر نظام‌های کشاورزی پایدار نیز آنهایی هستند که از نظر اقتصادی پویا بوده و نیازهای غذایی را بر آورده سازند و مواد غذایی حاصل از آنها اثر سوء بر سلامتی بشر نداشته باشد و بعلاوه ذخایر طبیعی را برای نسل‌های آینده افزایش دهد. بر این اساس باید گفت که برای دستیابی به توسعه پایدار و هماهنگی در بخش کشاورزی و روستایی ساز و کارهای متنوعی لازم است. در این میان مشارکت مردمی و سازماندهی این مشارکت در قالب نهادها و سازمان‌های روستایی و کشاورزی می‌تواند نقش تعیین کننده و سرنوشت ساز در فرآیند یکپارچه و پایدار توسعه روستایی و کشاورزی ایفا نماید. بطوریکه نهادینه شدن مشارکت کشاورزان به عنوان فرایند پایداری مشارکت در یک چارچوب منظم در جامعه پس از طی مراحل مختلف انگیزش فردی، اجتماعی شدن، انگیزش اجتماعی و مشارکت پایدار جامعه از طریق نهادها، که همانا پایداری مشارکت آنها در جنبه‌های مختلف زندگیشان تلقی می‌شود از جایگاهی ویژه برخوردار بوده و بایستی به عنوان یک استراتژی کارآمد در سیاست‌های ترویج کشاورزی و توسعه روستایی مورد توجه قرار گیرد.

بطور کلی مشارکت از نظر بعضی نویسندگان به معنای درگیر شدن^(۱) است (Mishra, 1992; Reddy 1987; 1989). برخی دیگر مانند (Santhanam *et al.*, 1984) آن را به معنای شرکت مردم یا دخالت آنها در فرآیند تصمیم سازی، اجرای برنامه‌ها، تسهیم منافع توسعه و یا تلاش برای ارزشیابی این برنامه‌ها و به صورت داوطلبانه و از روی میل و علاقه شخصی می‌دانند. به این ترتیب علی‌رغم آنکه مشارکت فردی امروزه بخشی از ادبیات رایج سازمان‌های توسعه دولتی و غیر دولتی شده، اما در این واقعیت تردیدی وجود ندارد که رشد و پیشرفت جوامع مختلف در گرو مشارکت آگاهانه، آزادانه و داوطلبانه آنها در اجرای برنامه‌های توسعه و بهره مندی مناسب و متناسب از مواهب آن است. بر این اساس باید گفت که هیچ تعریف واحد و فراگیری از مشارکت مردمی وجود ندارد. اما در یک نگاه کلی، مشارکت عبارت است از فرآیند اجتماعی، فنی و نهادی که از طریق دخالت کامل جوامع در توسعه خودشان و دارا بودن نقش فعال در طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های خاص توسعه‌ای به وقوع می‌پیوندد (FAO, 1997).

Oldford (2002)، نهادینه شدن را نوعی تغییر می‌داند. به عقیده او نهادینه شدن نیازمند ایجاد شرایطی است که تغییر را پایدار نماید. این در حالی است که پایداری در تغییر در مرحله اجرای پروژه‌های مشارکتی که حمایت‌های بیرونی وجود دارد نیز کمتر اتفاق می‌افتد.

به این ترتیب پایداری یکی از مهمترین شاخص‌های فرآیند نهادینه شدن مشارکت است. بطوریکه برخی محققان مانند Wijayaratna (1994)، فرآیند دستیابی به پایداری را به عنوان نهادینه کردن مدیریت مشارکتی تعریف کرده‌اند. این در حالی است که از نظر FAO (1995) نهادینه شدن فرآیند پذیرش و پایداری رهیافت توسعه برنامه مشارکت مردمی در مناطق عملیاتی است که شکل‌گیری آن را از طریق تقویت شبکه ارتباطات اجتماعی میسر است.

FAO (1996)، در عین حال شاخص‌هایی نیز برای اندازه‌گیری پایداری به کار گرفته است. بطوریکه در تعیین پایداری گروه‌ها در برنامه مشارکت مردمی^(۱) این گروه‌ها به دو دسته فعال و غیر فعال تقسیم می‌شوند.

1- Involvement

1- Peoples Participation Programm

معیارها برای گروه‌های فعال عبارتند از شرکت منظم در جلسات توسط اعضاء گروه و فعال بودن آن، در حالیکه عدم شرکت در جلسات و عدم فعالیت گروه نشانه‌های گروه‌های غیر فعال می‌باشند.

از سوی دیگر تشکل‌های تولیدی - صنفی سازمان‌های کشاورزی هستند که به وسیله خود کشاورزان مالکیت، سازماندهی و اداره می‌شوند و بر اساس علاقمندی آنها کار می‌کنند. البته به عقیده (Crowder, 1996) تفاوت‌هایی بین سازمان‌های کشاورزان که از طریق انتخابات نمایندگانشان نسبت به کشاورزان پاسخگو هستند و سازمان‌های غیردولتی^(۲) که ممکن است برای کشاورزان کار کنند - اما توسط آنها اداره نمی‌شوند - وجود دارد.

از نظر Allen (1999)، این سازمان‌ها می‌تواند جزء اصلی شبکه دانش باشند. وی همچنین تأکید می‌کند که سازمان‌های کشاورزان نمی‌توانند با تمام اجزای شبکه، خصوصاً تحقیق، آموزش و ترویج مرتبط شوند، اما موفقیت آنها در گرو میزان توانائیشان برای ایجاد رابطه با کارگزاران کلیدی، دولت و حمایت کنندگان، سازمان‌های غیردولتی، شرکت‌های خصوصی و دیگر سازمان‌های کشاورزان است. به علاوه اینگونه سازمان‌ها باید به صورت استراتژیک فکر نمایند و به طور انعطاف پذیر عمل نمایند و از فرصت‌ها به خوبی استفاده کنند.

به این ترتیب ملاحظه می‌شود که هر یک از صاحب‌نظران با نگاه خاصی موضوع مشارکت را مورد بررسی قرار داده‌اند. به این ترتیب می‌توان گفت که در یک جامعه روستایی ممکن است هر یک از موارد مذکور به نوعی مشاهده شود. در این میان نکته حائز اهمیت، نحوه استفاده از مشارکت مردمی و چگونگی سازماندهی آن در تحقق اهداف توسعه توسط کارگزاران، برنامه‌ریزان و مجریان برنامه‌های توسعه در جامعه روستایی و در بخش کشاورزی است.

در ایران معمولاً این سازمان‌ها و سیر تحول آنها را در سه مقطع مشخص قبل از اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۱، بعد از اصلاحات ارضی و پس از انقلاب اسلامی بررسی می‌کنند (Azkia, 1991; Safinejad, 1985; Lahsaiezadeh, 1991; Sadrolashraf, 1991; Falsafi and Hosseini, 2005).

از ابتدای برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گسترش کمی تعاونی‌های تولید روستایی آغاز گردید. بطوریکه اینک بیش از ۱۲۴۰ تعاونی تولید روستایی در مناطق مختلف کشور در حال فعالیت هستند. از سوی دیگر یکی از استراتژی‌های جمهوری اسلامی پس از انقلاب، در زمینه توسعه روستایی ایجاد واحدهای بهره برداری مبتنی بر مشاع‌های روستایی است. بعد از انقلاب، در تدوین سند اولیه قانون «نحوه واگذاری و احیای زمین» پیش‌بینی گردید که واگذاری زمین به شیوه مشاع صورت گیرد.

مواد و روش‌ها

هدف از این مطالعه بررسی شاخص‌های مشارکت نهادمند (پایدار) کشاورزان صاحب نسق و عضو تشکل‌های تولیدی - صنفی موجود در روستاهای حوزه آبریز رودخانه حاجی عرب در دهستان سگزآباد شهرستان بوئین زهرا بوده است. براساس ماهیت این هدف اختصاصی می‌توان گفت که این تحقیق از نوع توصیفی (غیر آزمایشی) است.

تحقیق توصیفی شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آنها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است. اجرای تحقیق توصیفی می‌تواند صرفاً برای شناخت بیشتر شرایط موجود یا یاری دادن به فرآیند تصمیم‌گیری باشد (Sarmad et al., 1998).

از بین انواع مختلف تحقیق توصیفی در مطالعه حاضر با توجه به هدف اختصاصی، این تحقیق از نوع پیمایشی^(۱) و همبستگی^(۲) است. از آنجا که در این مطالعه رابطه میان متغیرها براساس هدف تحقیق تحلیل گردیده است، این تحقیق در پارادایم کمی از نوع همبستگی نیز می‌باشد که از انواع مختلف آن یعنی همبستگی دو متغیری و تحلیل ماتریس همبستگی یا کوواریانس (Sarmad et al., 1998)، استفاده شد.

2- Non-Governmental Organization (NGO)

1 Survey research

2 Corrilation research

متغیرهای تحقیق

متغیر مستقل (پیش بین) یک ویژگی از محیط فیزیکی یا اجتماع است، که بعد از انتخاب، دخالت یا دستکاری شدن توسط محقق مقادیری را می‌پذیرد تا تأثیرش بر روی متغیر وابسته ملاک مشاهده شود (Sarmad *et al.*, 1998). براین اساس متغیرهای مستقل مورد مطالعه در این تحقیق در جدول (۱) آمده است.

در عین حال مقیاس‌های اندازه‌گیری مورد استفاده برای هر یک از متغیرها نیز که در چهار گروه اسمی^(۳)، فاصله‌ای^(۴)، ترتیبی^(۵) و نسبی^(۶) قرار می‌گیرند، در جدول (۲) آمده است.

Archive of SID

3 Nominal
4 Interval
5 Ordinal
6 Ratio

جدول (۱) فهرست متغیرهای مستقل و مقیاس‌های مربوط

مقیاس متغیر	نام متغیر مستقل	شماره متغیر
اسمی	جنس	۱
فاصله ای	سن	۲
اسمی	وضعیت تأهل	۳
نسبتی	اندازه خانوار	۴
ترتیبی	وضعیت آموزشی	۵
نسبتی	میزان زمین	۶
اسمی	نوع مالکیت اراضی	۷
اسمی	مشارکت در فعالیت‌های عمرانی و کشاورزی روستا	۸
اسمی	عضویت در مجامع مشارکتی	۹
اسمی	موقعیت فرد در مجامع مشارکتی	۱۰
اسمی	شرکت در جلسات مجامع مشارکتی	۱۱
اسمی	ارائه نظر در جلسات مجامع مشارکتی	۱۲
اسمی	تاثیر عضویت در مجامع مشارکتی بر زندگی کشاورز	۱۳
اسمی	نوع مشارکت	۱۴
ترتیبی	میزان مشارکت در سطوح مختلف	۱۵
ترتیبی	میزان آمادگی برای همیاری در طرح‌های مشارکتی عمرانی	۱۶
ترتیبی	میزان آمادگی برای همیاری در طرح‌های مشارکتی کشاورزی	۱۷
اسمی	نهاد‌های مورد نظر برای اجرای وظایف سازمان کشاورزان روستا	۱۸
اسمی	وجود مروج مرد محلی	۱۹
اسمی	جایگاه اجتماعی مروج محلی مرد در روستا	۲۰
اسمی	وجود مروج محلی زن	۲۱
اسمی	جایگاه اجتماعی مروج محلی زن در روستا	۲۲
ترتیبی	میزان تمایل کشاورز به پذیرش مسئولیت در سازمان کشاورزان	۲۳

متغیر وابسته در این تحقیق میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی (مشارکت نهادینه یا پایدار) است. از آنجائیکه شاخص‌های مورد نظر در این زمینه به تفکیک نشان دهنده سطوح مختلف مشارکت نیز می‌باشد، این مقیاس از طریق جمع جبری ۳۰ شاخص سنجیده شده است. شاخص‌های این سازه در جدول (۲) آمده است.

جدول (۲) فهرست شاخص‌های (زیر متغیرهای) مربوط به نهادینه شدن مشارکت کشاورزان (مشارکت نهادینه یا پایدار)

شماره	شاخص (زیر متغیر)	مقیاس متغیر
۱	شرکت در جلسات عمومی شورای اسلامی	ترتیبی
۲	شرکت در جلسات بنه، دانگ، ...	ترتیبی
۳	مشارکت در انتخاب سرینه، سردانگ، ...	ترتیبی
۴	ارائه فکر، نظر و پیشنهاد در جلسات	ترتیبی
۵	مشارکت در حل مشکلات روستا	ترتیبی
۶	مشارکت در بحث و گفتگو با ماموران دولتی (قدرت چانه زنی)	ترتیبی
۷	تامین هزینه‌های همیاری	ترتیبی
۸	مشارکت به عنوان نیروی کار	ترتیبی
۹	بکارگیری فنون جدید معرفی شده	ترتیبی
۱۰	اعطای زمین، ساختمان و امکانات	ترتیبی
۱۱	بهره مندی از خدمات نهاده‌ای (دریافت کود، سم، بذر، یارانه)	ترتیبی
۱۲	بهره مندی از خدمات اعتباری (دریافت وام)	ترتیبی
۱۳	بهره مندی از خدمات بیمه ای	ترتیبی
۱۴	بهره مندی از خدمات تراکتوری	ترتیبی
۱۵	بهره مندی از خدمات مشاوره ای و ترویجی	ترتیبی
۱۶	بهره مندی از خدمات آموزشی (دوره‌های کوتاه مدت)	ترتیبی
۱۷	بهره مندی از خدمات تحقیقاتی (انجام آزمایشهای آب و خاک)	ترتیبی
۱۸	بهره مندی از خدمات زیربنایی (اصلاح نظام آبیاری، یکپارچگی اراضی، ...)	ترتیبی
۱۹	بهره مندی از خدمات بازاریابی	ترتیبی
۲۰	خرید تضمینی محصولات کشاورزی توسط دولت	ترتیبی
۲۱	افزایش درآمد خانوار	ترتیبی
۲۲	افزایش تولید خانوار	ترتیبی
۲۳	بهبود شرایط زندگی در جامعه	ترتیبی
۲۴	مدرن شدن کشاورزی و دامپروری	ترتیبی
۲۵	بحث درباره نتیجه فعالیت‌های مشارکتی با مأموران دولتی	ترتیبی
۲۶	بحث درباره فعالیت‌های مشارکتی با سرینه‌ها	ترتیبی
۲۷	بحث درباره نتایج فعالیت‌های مشارکتی با معتمدین	ترتیبی
۲۸	بحث درباره نتایج فعالیت‌های مشارکتی با اعضای شورا	ترتیبی
۲۹	بحث درباره نتایج فعالیت‌های مشارکتی با سایر کشاورزان	ترتیبی
۳۰	بحث درباره نتایج فعالیت‌های مشارکتی با اعضای خانواده	ترتیبی

جامعه آماری

جامعه آماری در این تحقیق شامل بهره برداران سرپرست خانوار در روستاهای حوزه آبریز رودخانه حاجی عرب واقع در دهستان سگزآباد است که تحت پوشش مرکز خدمات کشاورزی بوئین زهرا و تعاونی تولید کشاورزی روستای سگزآباد قرار دارند. تعداد جامعه آماری کل در منطقه مورد نظر در زمان انجام تحقیق بر اساس آمار موجود در مراکز فوق الذکر ۱۴۵۰ خانوار بهره بردار بوده است.

روش نمونه گیری و تعیین حجم نمونه

در این مطالعه روش نمونه گیری مورد استفاده روش احتمالی طبقه‌ای متناسب بود. برای تعیین حجم نمونه کل نیز با توجه به اینکه حجم نمونه در مقابل حجم جامعه ($N = 1450$) کوچک خواهد بود از فرمول کوکران استفاده شد که برابر با $n = 138$ محاسبه گردید.

پس از تعیین حجم نمونه کل، به انتخاب نمونه‌ها در روستاهای پنج گانه مورد نظر از طریق محاسبه نسبت سهم جامعه کل به نسبت جمعیت بهره بردار هر روستا در جامعه کل پرداخته شد که نتیجه آن در جدول (۳) آمده است.

جدول (۳) جامعه آماری و تعداد نمونه به تفکیک روستا

ردیف	نام روستا	جامعه آماری	تعداد نمونه
۱	سگزآباد	۷۲۵	۶۹
۲	رودک	۳۲۶	۳۱
۳	رستم آباد	۱۵۷	۱۵
۴	پریجان	۱۳۶	۱۳
۵	حاجی عرب	۱۰۶	۱۰
۶	جمع کل	۱۴۵۰	۱۳۸

تجزیه و تحلیل داده‌ها:

در این برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS استفاده گردیده است. بدیهی است که در این راستا باید از روش‌های آماری توصیفی و تحلیلی بهره جست که ذیلاً در مورد هر یک از آنها توضیح داده می‌شود.

روش‌های آماری توصیفی:

در این مطالعه بر اساس آنچه Tailor (2000) آورده، برای توصیف کمی چگونگی توزیع یک ویژگی معین در بین گروهی از مردم یا در یک جامعه و نیز بر اساس نظر Mansourfar (1998)، در سازماندهی و ارائه داده‌ها به شکل خلاصه از برخی روش‌های آماری توصیفی شامل میانگین، توزیع فراوانی و توزیع فراوانی تجمعی استفاده شده است.

روش‌های آماری تحلیلی:

در این تحقیق با توجه به عدم بهنجاری توزیع جامعه مورد مطالعه و واریانس نابرابر نمونه‌ها و جنس مقیاس متغیرها که عمدتاً ترتیبی است و نیز غیر آزمایشی بودن ماهیت تحقیق به منظور بررسی و مقایسه میانگین رتبه‌ای گروه‌های مورد مطالعه، با استفاده از آمارهای من وایت نی یو (M.W.U) و کروسکال والیس به آزمون فرضیه‌های میانگینی پرداخته ایم. با توجه به اینکه مقیاس متغیر وابسته تحقیق حاضر (میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی، صنفی که به اختصار مشارکت نهادینه نامیده می‌شود) رتبه‌ای است، برای مقایسه دو گروه با یکدیگر از آزمون من وایت نی و به منظور مقایسه بیش از دو گروه از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است.

نتایج و بحث:

الف) نتایج تحلیل همبستگی بین متغیرها:

با توجه به نتایج حاصل از همبستگی بین متغیرها، بین متغیرهای سن، میزان تحصیلات، میزان اراضی تحت مالکیت، مقدار درآمد سالیانه و میزان مشارکت فکری با میزان مشارکت نهادینه کشاورزان مورد مطالعه رابطه معنی داری وجود ندارد. این امر می‌تواند به دلیل محدود بودن دامنه تغییرات متغیرهای مستقل مورد مطالعه باشد. در حالیکه بین متغیر مستقل اندازه خانوار و میزان مشارکت نهادینه کشاورزان با ۹۵ درصد اطمینان رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد ($r = 0/191$ و $p = 0/026$) برای این اساس می‌توان نتیجه گرفت که با افزایش تعداد افراد خانواده میزان مشارکت کشاورزان نیز زیاد می‌شود. به این ترتیب به نظر می‌آید خانواده‌های پرجمعیت علاقه بیشتری برای حضور در فعالیت‌های مشارکتی دارند. همچنین نتایج بررسی نشان می‌دهد که بین مشارکت اجرایی ($r = 0/185$ و $p = 0/031$) با نهادینه شدن مشارکت نیز در سطح پنج درصد رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. این بدان معنی است که با افزایش مشارکت اجرایی از نظر پاسخگویان میزان مشارکت نهادینه آنها افزایش یافته است. از سوی دیگر بین بهره‌مندی از منافع پروژه از نظر پاسخگویان و میزان مشارکت نهادینه کشاورزان نیز در سطح پنج درصد رابطه معنی داری وجود دارد ($r = 0/211$ و $p = 0/014$) به عبارت دیگر با افزایش بهره‌مندی از منافع پروژه، میزان مشارکت نهادینه آنها نیز افزایش می‌یابد. درعین حال بین مشارکت در ارزشیابی پروژه و میزان مشارکت نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در سطح پنج درصد نیز رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. ($r = 0/199$ و $p = 0/019$) این درحالی است که بین مشارکت مالی در امور عمرانی کشاورزان و میزان مشارکت نهادینه آنها در سطح یک درصد و با ۹۹ درصد اطمینان رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد ($r = 0/242$ و $p = 0/004$). یعنی با افزایش مشارکت مالی در امور عمرانی مقدار مشارکت نهادینه کشاورزان بالا می‌رود. بین مشارکت مالی کشاورزان در امور کشاورزی و میزان نهادینه شدن مشارکت آنها در سطح پنج درصد رابطه معنی داری وجود دارد. این موضوع بدان معنی است که با افزایش مشارکت مالی کشاورزان در امور کشاورزی و میزان نهادینه شدن آنها نیز بالا می‌رود ($r = 0/175$ و $p = 0/041$).

ب) مقایسه میانگین‌ها

(۱) بین میانگین رتبه‌ای مشارکت نهادینه کشاورزان به تفکیک روستاهای مورد مطالعه تفاوت معنی داری وجود ندارد ($p = 0/787$ ، $x^2 = 1/721$) (جدول ۴).

(۲) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان بر حسب عضویت و یا عدم عضویت آنها در مجامع مشارکتی تولیدی - صنفی مانند بنه، تعاونی روستایی، تعاونی مشاع، تعاونی قالیبافی، گروه‌های آب و گروه‌های معین دام تفاوت معنی داری وجود ندارد. در صورتیکه بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تعاونی تولید، در سطح پنج درصد تفاوت معنی داری وجود دارد ($U = 1894/5$ و $p = 0/015$). با مشاهده این یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت که عضویت و یا عدم عضویت کشاورزان در شرکت تعاونی تولید در نهادینه شدن مشارکت آنها نقش دارد. به علاوه بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان بر حسب عضویت و یا عدم عضویت آنها در طرح مرتعداری نیز در سطح پنج درصد تفاوت معنی داری وجود دارد ($U = 751/5$ و $p = 0/026$) یعنی عضویت و یا عدم عضویت کشاورزان در طرح مرتعداری در نهادینه شدن مشارکت آنها نقش دارد. همچنین باید گفت که بر اساس نتایج بدست آمده بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان بر حسب عضویت و یا عدم عضویت آنها در تعاونی‌های دامداری، مرغداری در سطح پنج درصد تفاوت معنی داری وجود دارد ($U = 1363$ و $p = 0/048$). به این ترتیب می‌توان گفت که عضویت و یا عدم عضویت کشاورزان در تعاونی دامداری، مرغداری بر نهادینه شدن مشارکت آنها نقش دارد (جدول ۵).

(۳) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان بر حسب موقعیت (سمت) آنها در مجامع مشارکتی تولیدی، صنفی مانند تعاونی روستایی، تعاونی تولید، تعاونی مشاع، طرح مرتعداری، تعاونی قالیبافی، گروه‌های هم آب، تعاونی دامداری، گروه‌های معین دام و شورای اسلامی تفاوت معنی داری وجود ندارد. از سوی دیگر تنها بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی بنه بر حسب موقعیت آنها در این تشکل در سطح پنج درصد تفاوت معنی داری وجود دارد. به این ترتیب می‌توان دریافت که بین اعضای عادی (سهامداران یک بنه)،

اعضای فعال (وربینه‌ها) و اعضای دارای موقعیت (سربینه‌ها) در یک بنه از نظر میزان مشارکت نهادینه تفاوت وجود دارد ($x^2 = ۶/۱۰۷$ و $p = ۰/۰۴۷$) (جدول ۵).

(۴) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی مانند تعاونی تولید، تعاونی مشاع، طرح مرتعداری، تعاونی قالبیافی، گروه‌های تعاونی دامداری گروه‌های معین و شورای اسلامی روستایی برحسب شرکت و یا عدم شرکت در جلسات مربوطه تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. اما بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی برحسب شرکت و یا عدم شرکت آنان در جلسات بنه در سطح یک درصد (با ۶۹ درصد اطمینان) تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($U = ۴۹۶/۵$ و $P = ۰/۰۰۹$) یعنی شرکت و یا عدم شرکت کشاورزان در میزان نهادینه شدن مشارکت آنها نقش دارد. از سوی دیگر بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت آنان در جلسات شرکت تعاونی روستایی در سطح یک درصد (با ۹۹ درصد اطمینان) تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($U = ۵۹۹$ و $p = ۰/۰۰۲$). یعنی شرکت و یا عدم شرکت کشاورزان در جلسات شرکت تعاونی روستایی در میزان نهادینه شدن مشارکت آنان در این تشکل نقش دارد (جدول ۵).

(۵) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی، صنفی مانند تعاونی تولید، تعاونی مشاع، طرح مرتعداری، تعاونی قالبیافی، گروه‌های هم آب، تعاونی دامداری، گروه‌های معین و شورای اسلامی روستایی برحسب ارائه نظر و یا عدم ارائه نظر در جلسات این مجامع مشارکتی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. اما بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در بنه برحسب ارائه نظر و یا عدم ارائه نظر در جلسات آن در سطح یک درصد (با ۹۹ درصد اطمینان) تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($U = ۵۲۵$ و $p = ۰/۰۰۱$). به این ترتیب ارائه نظر و یا عدم ارائه نظر در جلسات بنه در میزان مشارکت کشاورزان نقش دارد. از سوی دیگر بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تعاونی روستایی برحسب ارائه نظر و یا عدم ارائه نظر در جلسات این تشکل تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($U = ۶۰۱/۵$ و $p = ۰/۰۰۱$). این موضوع بدان معنی است که ارائه نظر و یا عدم ارائه نظر کشاورزان در جلسات تعاونی روستایی در نهادینه شدن مشارکت آن نقش دارد (جدول ۵).

(۶) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی برحسب تأثیر و یا عدم تأثیر عضویت در مجامع مشارکتی مختلف بر زندگی کشاورزان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد (جدول ۵).

(۷) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان برحسب مشارکت و یا عدم مشارکت آنان در فعالیت‌های کشاورزی و عمرانی روستا تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($U = ۷۱۴/۵$ و $p = ۰/۲۸۷$) (جدول ۶).

(۸) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان برحسب مسئولیت‌پذیری تشکلهای تولیدی - صنفی موجود در روستا مانند بنه، تعاونی تولید، شورای اسلامی و گروه‌های خویشاوندی در زمینه انجام امور مشارکتی محوله تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($x^2 = ۳/۶۰۴$ و $p = ۰/۳۰۷$) (جدول ۶).

(۹) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی برحسب بودن یا نبودن افراد توانا با عنوان مروج محلی مرد در روستا در سطح یک درصد تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($U = ۵۲۷/۵$ و $p = ۰/۰۱۰$). با مشاهده این نتیجه می‌توان گفت که اظهار نظر در مورد اینکه در بین اهالی روستا فردی به عنوان مروج محلی مرد وجود دارد یا خیر بر نهادینه شدن مشارکت کشاورزان نقش دارد (جدول ۶).

(۱۰) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی بر حسب وجود یا عدم وجود زنان توانا به عنوان مروج محلی زن در روستا تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($U = ۱۱۶۲$ و $p = ۰/۳۲۳$) (جدول ۶).

(۱۱) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی برحسب وضعیت تأهل آنها تفاوت معنی‌داری وجود ندارد (جدول ۶).

(۱۲) بین میانگین رتبه‌ای میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی برحسب وضعیت تحصیلی آنها تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($U = ۰/۴۱۴$ و $p = ۰/۹۹۵$) (جدول ۶).

(۱۳) بین میانگین رتبه‌های میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان در تشکلهای تولیدی - صنفی برحسب نوع مالکیت ارضی آنها تفاوت معنی‌داری وجود ندارد ($x^2 = 3/837$ و $p = 0/280$) (جدول ۶).

جدول (۴) نتایج مقایسه میانگین رتبه‌های میان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان برحسب روستاهای مورد مطالعه.

نام روستا	فراوانی	میانگین رتبه‌های	آزمون کروسکال والیس x	سطح معنی داری sig
سگزآباد	۶۹	۷۱/۷۵		
رودک	۳۱	۶۷/۶۳		
رستم آباد	۱۵	۶۳/۴۷		
یریجان	۱۳	۷۲/۰۰		
حاجی عرب	۱۰	۶۵/۶۰		
جمع	۱۳۸		$x = 1/721$	$p = 0/787$

جدول (۵) نتایج مقایسه میانگین رتبه‌های شاخص‌های پایداری مشارکت کشاورزان برحسب نوع مجامع مشارکتی

مشارکتی مجامع	شاخص پایداری مشارکت کشاورزان	آزمون من وایت نی U-test	سطح معنی داری Sig
بنه	شرکت در جلسات	$=496/5U$	☆☆ $=0/009p$
	ارائه نظر در جلسات	$=525U$	☆☆ $=0/001p$
	تأثیر بر زندگی کشاورزان	$=90/15U$	$=0/072p$
روستایی	شرکت در جلسات	$=599U$	☆☆ $=0/002p$
	ارائه نظر در جلسات	$=129U$	☆☆ $=0/176p$
	تأثیر بر زندگی کشاورزان	$=663U$	$=0/422p$
تعاونی تولید	شرکت در جلسات	$=46U$	$=0/101p$
	ارائه نظر در جلسات	$=129U$	$=0/176p$
	تأثیر بر زندگی کشاورزان	$=108/5U$	$=0/148p$
تعاونی مشاع	شرکت در جلسات	$=6U$	$=0/593p$
	ارائه نظر در جلسات	عدم امکان آزمون (یک گروه خالی)	-
	تأثیر بر زندگی کشاورزان	$=2/5U$	$=0/683p$
طرح مر تعدادی	شرکت در جلسات	$=4/5U$	$=0/584p$
	ارائه نظر در جلسات	$=9U$	$=442p$
	تأثیر بر زندگی کشاورزان	$=14U$	$=0/234p$
تعاونی قالیبافی	شرکت در جلسات	$=28/5U$	$=0/846p$
	ارائه نظر در جلسات	$=21/5U$	$=380p$
	تأثیر بر زندگی کشاورزان	$=1/00U$	$=0/075p$
آب گروههای هم	شرکت در جلسات	$=353U$	$=0/397p$
	ارائه نظر در جلسات	$=280U$	$=919p$
	تأثیر بر زندگی کشاورزان	$=703U$	$=0/210p$
	شرکت در جلسات	$=23U$	$=0/688p$

		ارائه نظر در جلسات	
	=۳۰U		=۰/۵۹۸p
		تأثیر بر زندگی کشاورزان	
	=۳۶U		=۰/۵۲۳p
گروه معین		شرکت در جلسات	-
	عدم امکان آزمون (یک گروه خالی)		
		ارائه نظر در جلسات	-
	عدم امکان آزمون (یک گروه خالی)		
	=۶U	تأثیر بر زندگی کشاورزان	=۰/۷۸۲p
	=۱۰U	شرکت در جلسات	=۰/۸۲۷p
شورای اسلامی		ارائه نظر در جلسات	=۵۵۲p
		تأثیر بر زندگی کشاورزان	=۰/۴۰۵p
	=۴۸U		

جدول (۶) نتایج مقایسه میانگین رتبه‌های شاخص‌های پایداری مشارکت کشاورزان عضو تشکلهای تولیدی، صنفی

شاخص پایداری مشارکت کشاورزان	آزمون کروسکال xوالیس	سطح معنی داری Sig
مشارکت در پروژه‌های کشاورزی و عمرانی (بلی، خیر)	=۷۱۴/۵U	=۰/۲۸۷p
تشکل سنتی و یا جدید (بنه، تعاونی تولید، شورای اسلامی، گروههای خویشاوندی)	=۳/۶۰۴ x	=۰/۳۰۷p
وجود فرد توانا به عنوان مروج محلی مرد در روستا (بلی، خیر)	=۵۲۷/۵U	=۰/۰۱۰p ☆☆
وجود فرد توانا به عنوان مروج محلی زن در روستا (بلی، خیر)	=۱۱۶۲U	=۰/۳۲۳p
وضعیت تأهل (مجرد، متأهل)	=۵۶۰/۵U	=۰/۷۹۷p
میزان تحصیلات (بیسواد، ابتدایی، راهنمایی، دبیرستان، دیپلم، فوق دیپلم)	=۰/۴۱۴ x	=۰/۹۹۵p
نوع مالکیت ارضی (شخصی، اجاره ای، سهم بری، مختلط)	=۳/۸۳۷ x	=۰/۲۸۰p

جمع بندی و پیشنهاد:

با مشاهده نتایج حاصل از تحلیل همبستگی از آنجائیکه هیچگونه رابطه معنی‌داری بین متغیرهایی چون سن، میزان تحصیلات، میزان زمین تحت مالکیت و مقدار درآمد سالیانه با میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان وجود ندارد، پیشنهاد می‌شود که برنامه‌های مشارکتی فراگیر و جامع بوده، بطوریکه تمامی (اقشار، گروه‌ها و طبقات مختلف موجود در جامعه اعم از زن و مرد، پیرو جوان، خرده مالک و عمده مالک، کم درآمد و پر درآمد را شامل گردد. درعین حال برای هریک از گروه‌ها و طبقات جامعه می‌توان برنامه خاص متناسب با نیازها و شرایط آنها نیز طراحی نمود.

نتایج مربوط به مقایسه میانگین‌ها نیز نشان می‌دهد که در مورد عضویت یا عدم عضویت در تشکلهایی مانند بنه، تعاونی روستایی، تعاونی مشاع، تعاونی قالیبافی، گروه‌های هم آب، گروه‌های معین دام در بین دو گروه مورد مطالعه در رابطه با میزان نهادینه شدن مشارکت اشتراک نظر وجود دارد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که برای جلب مشارکت کشاورزان در تشکلهای مذکور و عضوپذیری بر اساس فلسفه مشارکت در این تشکلهای از سوی کارگزاران و برنامه ریزان نهاد ترویج اقدامات لازم به

عمل آید. از سوی دیگر با توجه به اینکه بین دیدگاه دو گروه مورد مطالعه در مورد میانگین میزان نهادینه شدن مشارکت برحسب عضویت یا عدم عضویت در تعاونی تولید، طرح مرتعداری و تعاونی‌های دامداری و مرغداری تفاوت وجود دارد می‌بایست از مشارکت اعضای تعاونی تولید، طرح مرتعداری و تعاونی‌های دامداری و مرغداری در ترویج زمینه‌های فعالیت در طرح مرتعداری و دامداری و مرغداری استفاده می‌شود. بعلاوه مقایسه میانگین دو گروه مورد مطالعه در ارتباط با میزان نهادینه شدن مشارکت برحسب موقعیت کشاورزان، تنها بین دیدگاه اعضای بنه از نظر میزان مشارکت نهادینه آنها برحسب موقعیت در بنه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. براین اساس می‌توان در جهت جلب مشارکت سربنه‌ها و نیز اعضای فعال بنه (وربنه) در انجام فعالیت‌های ترویجی برنامه ریزی و اقدام نمود. این درحالی است که بین میانگین میزان نهادینه شدن مشارکت کشاورزان بر حسب شرکت و یا عدم شرکت آنها در جلسات برخی از مجامع مشارکتی تفاوت معنی‌داری مشاهده شده است که خود نشان دهنده این واقعیت است که برای ایجاد پایداری در مشارکت کشاورزان در زمینه‌های مورد نظر برگزاری جلسات مرتب، مداوم و ماهیانه ضروری بوده و بایستی از اعضا برای تبادل و ارائه نظر دعوت به عمل آید.

بر این اساس با توجه به اینکه اکثر کشاورزان منطقه مورد مطالعه در تشکل‌های سنتی مشارکتی عضو بوده و هنوز مدیریت امور زراعی و تقسیمات مربوط به زمین به همان منوال صورت می‌گیرد، پیشنهاد می‌گردد در کنار تشکل‌های جدید بویژه تعاونی تولیدی روستایی موضوع تشکل‌های سنتی نیز در مناطق مختلف بررسی و در صورتیکه این ظرفیت وجود داشته باشد به عنوان یک فرصت در نظام برنامه ریزی از آن بهره جست. در عین حال اعتماد سازی به تشکل‌های جدید با ساماندهی و تقویت آنها و ارائه برنامه‌های سودمند در جهت محرومیت زدایی و کمک به فقرای روستایی در دستور کار قرار گیرد.

در عین حال با توجه به اهمیت انتقال دانش و نوآوری و آخرین یافته‌های تحقیقاتی به کشاورزان از کانال‌های مختلف و اعتماد متقابل بین کشاورزان خبره و پیشرو و کشاورزان عادی پیشنهاد می‌گردد از ظرفیت مددکاران ترویجی با ساماندهی و برنامه‌ریزی مناسب در پیشبرد اهداف بخش کشاورزی استفاده شود.

از سوی دیگر با عنایت به اینکه معمولاً بی‌سوادی و یا کم سوادی کشاورزان به عنوان یکی از عوامل محدود کننده رشد و توسعه کشاورزی و سنتی بودن بخش تلقی می‌گردد لکن نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که باید متناسب با میزان و سطح تحصیلات کشاورزان برای آنان برنامه ریزی آموزشی و ترویجی به عمل آید تا شاهد ارتقاء بهره‌وری و افزایش توان فنی و ضریب دانش در مزرعه باشیم و مشارکت نهادمند کشاورزان در زمینه‌های مختلف عملیاتی گردد.

منابع

- Allen, T. W., 1999. Farmers organizations as alternative service delivery institutions. Address to the Zimbabwe Farmers Union 60th Annual Congress, World Bank.
- Azkiya, M., 1991. Sociology of Rural Development and Un-development in Iran. Etelaat Publications, Tehran.
- Crowder, L. V., 1996. Partners in sustainable development: linking agricultural education institutions and farmer organizations. Sustainable Development Department (SD), Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations, Rome, Italy.
- Falsafi, P., 2005. Survey on the qualification of agricultural extension effectiveness on the process of institutionalization of farmers' participation in recent five decades, a case study on five villages in Hadjiarab watershed area, Sagzabad district, Boeinzahra county, Ghazvin province. In: Proceedings of the First Conference of Agricultural Extension Education. Karaj, Iran.
- FAO, 1995. FAO collaboration with Asian NGOs for participatory rural development, the case of ANGOC. Rome, Italy.
- FAO, 1996. People's participation in Ghana: A post-project study of sustainability. SD Dimensions. Rome, Italy.
- FAO, 1997. People's participation. Food and Agriculture Organization (FAO) of the United Nations. Rome, Italy.
- Hosseini-e Eraghi, H., 1993. An introduction on sustainable agriculture and rural development in Iran. Journal of Agricultural Economics and Development. 1, 113-124. (In Persian with English Abstract)
- Lahsaeizadeh, A., 1991. Rural productive cooperative in three society trends in Iran. In: Proceedings of the second seminar on agro-cooperations, rural product cooperatives and agro-industries companies. Agro-cooperative Organization Publications, Kerman, Iran.

- Lahsaeizadeh. A., 1991. The Society Mobilizations in Iran's Villages. Navid Publications, Shiraz.
- Mansourfar. K., 1998. Statistical Methods. University of Tehran Publications, Tehran.
- Mishra, D. P. and Shah, T., 1992. Analysing organizational performance in village cooperatives. Small Enterprise Development. 3, 4-13.
- Oldford, R., 2002. Why institutionalization has failed? Teacher Librarian. 29 pp.
- Reddy, G. N., 1989. Decision making and community action: an empirical study. Journal of Rural Development. 8, 19-30.
- Reddy, N., 1987. Participation to promote collective self – reliance of the rural poor. Journal of Rural Development. 6, 261-271.
- Safinejad. J., 1985. Boneh. Tous Publications, Tehran.
- Santhanam, M.L., 1984. Peoples participation – some psychological dimensions. Journal of Rural Development. 3, 249-329.
- Sadrolashrafi, M., 1995. Agricultural Economy and Cooperation. University of Tehran Publications, Tehran.
- Sarmad, Z., Bazargan, A. and Hejazi, E., 1998. The Research Methods in Behavioral Sciences, Agah Publications, Tehran.
- Taylor, G R., 2000. Integrating Quantitative and Qualitative Methods in Research. University Press of America.
- Wijayaratna, C. M., 1994. Institutionalization of participatory management: sustainability of farmer organizations. Journal of Asian Farm Systems Association. 2, 205-223.

Archive of SID

Survey on sustainability of participation indicators of the members of farmers' organizations in the rural eco-systems

Peyman Falsafi¹, Seyed Mahmood Hoseini²

¹ Ministry of Jihad- Agriculture, Tehran, Iran.

² Faculty of Agriculture, University of Tehran, Karaj, Iran.

Abstract

Nowadays organizing of farmers' participation in the rural and agricultural organizations plays a vital and determining role in the process of sustainable development. Accordingly, the institutionalization of Farmers' participation in a systematic framework due taking stages of individual motivation, socialization, social motivation and sustainable participation of the community in institutions, guarantee stability on different aspects of their life has a special status and should be considered as an efficient strategy in the agricultural extension and rural development policies. The purpose of this survey is enquiry of the indicators of sustainable participation of 138 farmers who are the land owner and the member of Farmers' Organizations in the villages which are located in Haji Arab river basin in Sagz Abad District of Boein Zahra County. This research is a survey, descriptive (non-experimental) and correlation study and in enquiry and comparing means ranking of the studied group, the statistics of Man White Ne U (M.W.U) and Korusal Walis has been used. According to the results of correlation among the variables, there is no significant relationship between age, education level, and land owned amount, annual income, intellectual participation and institutionalized participation of the farmers in the study. Moreover, since there is a significant difference between the attitude of two studied groups in case of ranking mean of institutionalization of participation according to membership and non-membership in the production organizations, it is suggested making benefit by participation of the identified members of production cooperatives, range growing projects, animal husbandry and poultry cooperatives in extension programs.

Keywords: Agricultural extension, Farmers' sustainable participation, Rural and agricultural organizations.